

Jurisprudential Evaluation of Economic Sanctions of the Security Council based on Article 39 of the United Nations Charter

Seyed Masoud Hosseini¹, Masoud Raei Dehaq^{2*}, Alireza Arashpour³

1. PhD Student of Public International Law, Department of Law, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran.
2. Department of Law, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
3. Associate Professor, Law Department, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 19-36

Article history:

Received: 26 Mar 2024

Edition: 09 May 2024

Accepted: 22 Jan 2024

Published online: 21 Dec 2024

Keywords:

Economic Sanctions, Security Council, Article 39 of the United Nations Charter, Human Rights, Humanitarian Rights.

Corresponding Author:

Masoud Raei Dehaqi

Address:

Iran, Najafabad, Islamic Azad University, Najafabad Branch, Department of Law.

Orchid Code:

0000-0002-0494-5058

Tel:

09131949578

Email:

masoudraei@yahoo.com

ABSTRACT

Background and purpose: The purpose of this article is to review and evaluate the legal jurisprudence of the economic sanctions of the Security Council based on Article 39 of the United Nations Charter.

Materials and Methods: This article is descriptive and analytical. Materials and data are also qualitative and data collection was used in collecting materials and data.

Ethical Considerations: In this article, the originality of the text, honesty and trustworthiness are respected.

Findings: In Islamic jurisprudence and history, based on the verses of Surah Baqarah and Yusuf, economic embargo has been used and emphasized as a pressure lever, but it should be used with cruelty in the media. In Article 39 of the United Nations Charter, the Council is empowered to determine cases of threats against international peace and security, violations of international peace and security, and acts of aggression. As the case may be, the Security Council can make recommendations or decisions to implement its findings. Therefore, Article 41 of the United Nations Charter foresees that the Council can adopt measures that do not involve military force, including sanctions, against the guilty country. Therefore, it can be said that from the legal point of view, the Security Council, according to the articles mentioned above, has the authority and permission to accept resolutions that include sanctions.

Conclusion: The effects of the implementation of sanctions on third countries, the right to development, as well as its destructive results on basic human rights, including the right to health, and in general the negative humanitarian effects of international sanctions on the most vulnerable people of the target country, is always one of the major concerns of the international community, which requires an intelligent evaluation.

Cite this article as:

Hosseini, M; Raei Dehaqi, M; Arashpour, A. *Jurisprudential Evaluation of Economic Sanctions of the Security Council based on Article 39 of the United Nations Charter*. Economic Jurisprudence Studies. 2024.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره ششم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۳

ارزیابی فقهی حقوقی تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت مبتنی بر ماده ۳۹ منشور سازمان ملل

سید مسعود حسینی^۱، مسعود راعی دهقی^{۲*}، علیرضا آرش پور^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

۲. استاد گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

۳. دانشیار گروه حقوق، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: هدف مقاله حاضر بررسی و ارزیابی فقهی حقوقی تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت مبتنی بر ماده ۳۹ منشور سازمان ملل است.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متن، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: در فقه و تاریخ اسلام، بر اساس آیات سوره بقره و یوسف، تحریم اقتصادی به عنوان یک اهرم فشار مورد استفاده و تأکید قرار گرفته؛ اما باید در راسنای مقابله با ظلم استفاده شود. در ماده ۳۹ منشور ملل متحد به شورا اختیار داده شده است تا موارد تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی، نقض صلح و امنیت بین‌المللی و اقدام تجاوز را احراز نماید. حسب مورد شورای امنیت می‌تواند توصیه‌ها یا تصمیم‌هایی را در جهت عملی کردن یافته‌های خود اتخاذ نماید. براین اساس، در ماده ۴۱ منشور سازمان ملل متحد پیش‌بینی شده است که شورا می‌تواند اقداماتی را که متضمن نیروی نظامی نمی‌باشند، از جمله تحریم‌ها، علیه کشور خاطی اتخاذ نماید؛ بنابراین، می‌توان گفت که از نظر حقوقی شورای امنیت طبق مواد مذکور در فوق صلاحیت و مجوز پذیرش قطعنامه‌هایی را دارد که متضمن تحریم می‌باشند.

نتیجه: آثار اجرای تحریم‌ها بر کشورهای ثالث، حق توسعه و همین‌طور نتایج مخرب آن بر حقوق اساسی بشر از جمله حق بهداشت و به‌طور کلی آثار انسانی منفی تحریم‌های بین‌المللی بر آسیب‌پذیرترین اقشار مردم کشور هدف، همواره یکی از نگرانی‌های عمده جامعه بین‌المللی است که مستلزم ارزیابی هوشمندانه است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۹-۳۶

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۷

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۰۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

واژگان کلیدی:

تحریم اقتصادی، شورای امنیت، ماده ۳۹ منشور سازمان ملل، حقوق بشر، حقوق بشردوستانه.

نویسنده مسئول:

مسعود راعی دهقی

آدرس پستی:

ایران، نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف‌آباد، گروه حقوق.

تلفن:

09131949578

کد ارکید:

0000-0002-0494-5058

پست الکترونیک:

masoudraei@yahoo.com

۱. مقدمه

شورای امنیت سازمان ملل متحد مطابق منشور این سازمان تنها رکن اصلی و اجرایی آن در زمینه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است. دایره نفوذ، دخالت و اقدام شورا در مسائل مختلف و بنا به حوزه وسیع واژه صلح و امنیت بین‌المللی و اینکه چه اعمال و اقداماتی صلح را به خطر می‌اندازد، نحوه وسیع مطالعات حقوقی و بویژه در مباحث سازمانهای بین‌المللی و معاهدات جهانی است. طبق ماده ۳۹ «وجود هر گونه تهدید علیه صلح، نقض صلح، و یا عمل تجاوز را احراز و توصیه‌هایی خواهد نمود یا تصمیم خواهد گرفت که برای حفظ یا اعاده صلح و امنیت بین‌المللی به چه اقداماتی بر طبق مواد ۴۱ و ۴۲ باید مبادرت شود.» در حقیقت ماده ۳۹ مبنای صلاحیتی فصل هفتم محسوب می‌گردد. پرکاربردترین و مؤثرترین تحریم‌ها، تحریم‌های اقتصادی است که از سوی شورای امنیت سازمان ملل علیه کشورهای که بر اساس ماده ۴۱ منشور مشمول تحریم‌ها می‌گردند، اعمال می‌شود. تحریم‌های اقتصادی، یکی از انواع اقدامان دسته جمعی می‌باشد و بر این اساس، باید از کارآمدی و تأثیرگذاری لازم برخوردار باشد. مهمترین نوآوری مقاله حاضر این است، به ارزیابی فقهی حقوقی تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت مبتنی بر ماده ۳۹ منشور سازمان ملل می‌پردازد. تحریم‌های اقتصادی آثار مخرب متعددی به دنبال دارد. آثار شدیداً منفی تحریم‌های اقتصادی طرح این سؤال را به همراه داشته است که تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت مبتنی بر ماده ۳۹ منشور سازمان ملل از منظر فقه و حقوق چگونه قابل تبیین است؟ فرضیه مقاله نیز بدین شکل قابل طرح است که «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت با

محدودیت‌هایی مانند رعایت قواعد آمره، موازین حقوق بشر مانند حق توسعه و قواعد حقوق بشر دوستان مواجه است و از منظر فقهی نیز تحریم به عنوان ابزار فشار علیه مستکبرین جایز تلقی شده است». به منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا مفهوم تحریم و تحریم مطابق فصل هفتم منشور بررسی شده سپس، تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت مبتنی بر ماده ۳۹ منشور سازمان ملل از منظر فقهی و در نهایت از دیدگاه حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متن، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

مطابق ماده ۳۹ منشور وظیفه شورای امنیت سازمان ملل حفظ و استقرار صلح و امنیت بین‌المللی می‌باشد. در ماده ۳۹ منشور ملل متحد به شورا اختیار داده شده است تا موارد تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی، نقض صلح و امنیت بین‌المللی و اقدام تجاوز را احراز نماید. حسب مورد شورای امنیت می‌تواند توصیه‌ها یا تصمیم‌هایی را در جهت عملی کردن یافته‌های خود اتخاذ نماید. بر این اساس، در ماده ۴۱ منشور سازمان ملل متحد پیش‌بینی شده است که شورا می‌تواند اقداماتی را که متضمن نیروی نظامی نمی‌باشند، از جمله تحریم‌ها، علیه کشور خاطی اتخاذ نماید. بنابراین، می‌توان گفت که از نظر حقوقی شورای

امنیت طبق مواد مذکور در فوق صلاحیت و مجوز پذیرش قطعنامه‌هایی را دارد که متضمن تحریم می‌باشند.

۵. بحث

۵-۱. ارزیابی فقهی تحریم‌های اقتصادی

از منظر فقهی، بهره‌گیری از تهدید و تحریم و فشارهای اقتصادی، برای نیل به مقاصد مشروع جایز است: در قرآن آمده است: «وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ أَتُتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أَوْفَى الْكَيْلِ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ؛ سرزمین کنعان را قحطی فرا گرفت) برادران یوسف (در پی مواد غذایی به مصر) آمدند و بر او وارد شدند. او آنان را شناخت ولی آنها او را نشناختند. و هنگامی که (یوسف) بارهای آنان را آماده ساخت، گفت: «(نوبت آینده) آن برادری را که از پدر دارید، نزد من آورید! آیا نمی‌بینید من حق پیمان را ادا می‌کنم، و من بهترین میزبانان هستم؟» (یوسف/۵۸ - ۶۰) در اینجا قرآن می‌گوید: «هنگامی که یوسف بارهای آنها را آماده ساخت به آنها گفت: آن برادری را که از پدر دارید نزد من بیاورید» سپس اضافه کرد: «آیا نمی‌بینید، حق پیمان را ادا می‌کنم، و من بهترین میزبانان هستم؟» و به دنبال این تشویق و اظهار محبت، آنها را با این سخن تهدید کرد که «اگر آن برادر را نزد من نیاورید، نه کیل و غله‌ای نزد من خواهید داشت، و نه اصلاً به من نزدیک شوید. این است که من به شما کم نفروختم، و از قدرت خود سوء استفاده ننموده و به اتکای مقامی که دارم به شما ظلم نکردم و انا خیر المنزّلین یعنی من بهتر از هر کس واردین به خود را اکرام و پذیرایی می‌کنم و این خود تحریک ایشان به برگشتن است، و تشویق ایشان است تا در مراجعت، برادر پدري خود

را همراه بیاورند. و این تشویق در برابر تهدیدی است که در آیه بعدی کرد، و گفت: فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ؛ که اگر او را نیاورید دیگر طعامی به شما نمی‌فروشم، و دیگر مانند این دفعه، شما از پذیرایی نمی‌کنم» (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۱، ج ۱۰، ۱۸) .. در کل مقصود این است که در آیات مورد اشاره در سوره یوسف، از ابزار تهدید و تحریم استفاده شده است.

مصادیق متعدد دیگری در خصوص تحریم و محاصره در آیات قرآن به چشم می‌خورد. به عنوان نمونه فرعونیان برای تسلیم بنی‌اسرائیل آنان را در محاصره نظامی قرار دادند به طوری که همه راه‌ها بر آنان بسته شده بود و در محدوده جغرافیایی میان دریا و لشکریان چنان محاصره شدند تا خود را تسلیم کنند (بقره/۵۰؛ شعرا/۶۶-۶۰) بیان نجات بنی‌اسرائیل و غرق شدن فرعونیان، در پی شکافته شدن دریا، دلالت بر این دارد که فرعونیان، بنی‌اسرائیل را محاصره کرده، درصدد هجوم به آنان بودند. دشمنان پیامبر(ص) و امت اسلام نیز بارها به شیوه محاصره نظامی و اقتصادی و مانند آنها توسل جستند تا مسلمانان را تسلیم خواسته‌های مشرکانه خویش کنند و زمینه عقب‌نشینی آنان از مواضع اصلی و اصولی را فراهم آورند (احزاب/۹).

در مورد تحریم اقتصادی باید اظهار داشت که اهل بیت (ع) در زمان بنی‌امیه تهدید به تحریم می‌شدند و دستگاه حاکم اهل بیت (ع) را به اندک بهانه‌ای تحت تحریم قرار می‌دادند تهدید امام سجاد (ع) از سوی عبدالملک مروان مینی بر قطع حقوق آن حضرت از بیت‌المال (ابن شهر آشوب مازندرانی، ۱۳۷۹، ج ۴، ۱۶۵). نمونه‌ای از این تهدیدات است. همچنین تحریم اقتصادی امام باقر (ع) از سوی هشام در مسیر بازگشت از شام به

مدینه در این دوران اتفاق افتاد که طی آن امام و یارانش از ارتباط تجاری با دیگران محروم شدند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ۴۷۲). اما قیام بنی‌عباس که با شعار «الرضا من آل محمد (ص)» آغاز گشته بود، در نگاه اول، امیدها را در دل پیروان اهل بیت (ع) زنده می‌کرد ولی واقعیت چیزی غیر از آن بود که به ذهن می‌رسید (پیشوایی، ۱۳۸۸، ۳۸۳-۳۸۲)، به همین خاطر دیده می‌شود بدترین تحریم‌ها در این دوران وضع شد و تحریم‌های اقتصادی وارد فاز رسمی‌تر شد. ممانعت از ورود غذا و آذوقه به مدینه از سوی منصور دوانیقی در دوران امام صادق (ع) (جزری، ۱۳۸۵، ج ۵، ۵۵۱) که در آغازین سال‌های خلافت عباسیان رخ داد نشان از رویکرد تناقی با اهل بیت (ع) از سوی عباسیان داشت، در دوران هادی عباسی (یعقوبی، ۱۳۷۶، ج ۱، ۲۷۴) و هارون الرشید (اصفهانی، ۱۳۶۸، ج ۲، ۴۹) تحریم‌های جدی‌تر علیه شیعیان وضع شد. اما شدیدترین و وحشتناک‌ترین تحریم‌های اقتصادی عصر حضور معصومین (ع) در زمان متوکل عباسی رخ داد. متوکل، شیعیان را مورد تحریم اقتصادی قرار داده و با ممنوعیت مردم از امداد و بخشش به آنان، شیعیان را در بایکوت شدیدی قرار داد، تا جایی که اگر با خبر می‌شد که کسی ولو اندک به شیعیان کمک کرده است، او را شدیداً مجازات و غرامت سنگینی را از او دریافت می‌کرد. این سخت‌گیری‌ها تا جایی بود که عده‌ای از زنان شیعه تنها یک لباس داشتند که برای ادای نماز به نوبت آن را پوشیده و این فریضه را به جا می‌آوردند و در اوقات دیگر بدون سرپوشی در خانه‌هاشان روزگار می‌گذراندند (اصفهانی، ۱۴۱۹، ۴۷۹).

«متوکل حتی در اعمال سیاست‌های خود از این هم فراتر رفت، با این هدف که در دراز مدت موقعیت اجتماعی و اقتصادی علویان را نابود سازد

و دستورات زیادی را برای وصول به این هدف صادر کرد. وی دارایی حسینیان را که ملک قدک بود مصادره کرد. درآمد ملک قدک بنا به نوشته این طاووس در آن زمان بالغ بر ۲۴۰۰۰ دینار بود. متوکل قدک را به عبد الله بن عمر زبار از هواداران خود اعطاء کرد. وی همچنین به ساکنین حجاز هشدار داد تا هیچ گونه ارتباطی با علویان برقرار نسازند و آنها را از نظر مالی حمایت نکنند. بسیاری از افراد بدین خاطر به شدت مجازات شدند. در این دوره، مردم مدینه از حداقل احتیاجات زندگی نیز محروم ماندند. متوکل به حاکم خود در مصر دستور داد: ۱) به هیچ یک از علویان هیچ گونه ملکی داده نشود یا اجازه اسب سواری یا حرکت به شهرهای دیگر اعطاء نگردد. ۲) به هیچ یک از علویان جواز پیش از یک برده داده نشود» (جاسم محمد حسین، ۱۳۸۵، ۸۴). مطابق آنچه گفته شد اعمال تحریم در تاریخ اسلام مسبوق به سابقه است اما بر اساس آنچه در آیات قرآن تصریح شده است تحریم در راستای مقابل با مستکبرین جایز است. بر اساس آموزه‌های فقهی تحریم یک کشور به‌منظور به اطاعت واداشتن دولتی در برابر هنجارها و قواعد بین‌المللی و فشار اقتصادی، غذایی، دارویی و علمی بر مردم خلاف قواعد اخلاقی و دینی است. اگر وضع تحریم‌ها، موجبات حرج مردم را فراهم آورد نباید از تحریم و یا تداوم آن استفاده شود. قواعد فقهی متعددی در راستای مقابله با تحریم‌های وضع شده علیه مسلمانان وجود دارد که نفی سبیل از مهمترین این قواعد است. خداوند در قرآن، به‌عنوان یک اصل هرگونه روابط ولایی میان مسلمانان با غیرمسلمانان را نفی کرده است. به این معنا که جامعه و دولت اسلامی باید هیچ رابطه ولایی با بیگانگان نداشته باشد. قرآن درباره نفی رابطه ولایی مؤمنان با اهل کتاب می‌فرماید: ای کسانی که ایمان

شورای امنیت در اغلب موارد، حکم خود را مستند به ماده معینی از منشور نمی‌کند، یعنی در مقدمه قطعنامه و یا در متن آن به این نکته تصریح نمی‌نماید که اختلاف یا بحران مورد نظر مصداق کدامین مفهوم مندرج در ماده ۳۹ است. از این رو حکم شورا خود را در چارچوب فصل هفتم صادر می‌کند» (شایگان، ۱۳۸۰، ۷۵). در این قسمت به بررسی حقوقی تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت مبتنی بر ماده ۳۹ منشور سازمان ملل پرداخته می‌شود.

۵-۲-۱. محدودیت‌های حقوقی شورای

امنیت در اعمال تحریم‌های اقتصادی

محدودیت‌های حقوقی شورای امنیت در اعمال تحریم‌های اقتصادی عبارتند از:

۵-۲-۱-۱. محدودیت‌های ناشی از

قواعد آمره

«ماده ۵۳ عهدنامه وین ۱۹۶۹ حقوق معاهدات قاعده آمره را چنین تعریف می‌کند از دید عهدنامه حاضر قاعده آمره حقوق بین‌الملل عام قاعده‌ای است که از سوی جامعه بین‌المللی و کشورها به‌عنوان قاعده‌ای تخلف‌ناپذیر که تنها به‌وسیله یک قاعده جدید حقوق بین‌الملل عام با همان ویژگی قابل تغییر باشد پذیرفته و به رسمیت شناخته شده باشد» (صیقلانی، ۱۳۸۹، ۷۳). بنابراین بنا بر تعریف فوق قاعده آمره قاعده‌ای است تخلف‌ناپذیر که هرگونه تغییری در آن با یک قاعده‌ی آمره جدید امکان‌پذیر می‌باشد پس شورای امنیت به‌عنوان رکنی از ارکان سازمان ملل ملزم به رعایت قواعد آمره می‌باشد و مجاز نیست که قطعنامه‌ای صادر کند که در تعارض آشکار با قواعد آمره باشد. به عبارت دیگر، تعهدات دولت‌ها به‌موجب منشور مقدم بر تعهدات قراردادی آن‌ها که متضمن قاعده

آورده‌اید، یهود و نصاری را اولیای خود نگیرید که بعضی از آنان اولیاء بعضی دیگرند. و هرکس از شما آن‌ها را اولیاء گیرد، از آنان خواهد بود. آری، خدا گروه ستمگران را راه نمی‌نماید (مائده/ ۵۱). نفی رابطه ولایی با کافران از دیگر ابعاد قاعده نفی سبیل است. خداوند در این باره نیز فرموده است؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به‌جای مؤمنان، کافران را به دوستی خود مگیرید. آیا می‌خواهید علیه خود حجتی روشن برای خدا قرار دهید؟ (نساء/ ۱۹۶) در کتاب‌های فقهی شیعه، نظیر سرائر (ابن ادریس، ۱۴۰۱، ج ۳۵، ۳۵)، انوار الفقاهه (مکارم شیرازی، ۱۴۱۱، ج ۱، ۵۶۰)، الکافی (کلینی، ۱۴۰۷، ۶۶)، المقنعه (شیخ مفید، ۱۴۱۰، ۲۲)، المراسم (سلار، ۱۴۰۴، ج ۱۲، ۱۸) النهایه (طوسی، ۱۳۴۲، ج ۱۶، ۹) شرایع الاسلام (محقق حلی، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ۲۵۵)، قواعد الاحکام (علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۳، ۲۶۷)، الخلاف (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۶، ۲۶۹)، جواهرالکلام (نجفی، ۱۳۹۴، ج ۴۱، ۶۲۹)، از عدم سلطه کفار بر مسلمانان در همه زمینه‌ها از جمله دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان «قاعده نفی سبیل» یاد شده است.

۵-۲. ارزیابی حقوقی تحریم‌های

اقتصادی شورای امنیت مبتنی بر ماده

۳۹ منشور سازمان ملل

«تحریم‌های اقتصادی از جمله اقداماتی است که شورای امنیت از دهه ۹۰ به کرات علیه کشورهای دیگر اعمال کرده است» (بلانکا، ۲۰۰۹، ۱۵۳). «ب پیش شرط اتخاذ اقدامات اجرایی توسط شورای امنیت احراز تهدید علیه صلح، نقض صلح، یا «عمل تجاوز طبق ماده ۳۹ منشور می‌باشد. این شرط «بمنزله حمایت از دولتهای عضو در مقابل اقدام خود سرانه شورای امنیت است. با این وجود

آمره است نخواهد بود. بر طبق ماده ۱۰۳ منشور اگر حقوق بین‌الملل قراردادی با مقررات مندرج منشور متعارض، باشد تعهدات منشور مقدم خواهد بود. لیکن با توجه به اینکه برخی اسناد بین‌المللی حقوق بشر و مقررات بشردوستانه جزء حقوق بین‌الملل عرفی می‌باشد و برخی از حقوق مربوط به آزادی‌های اساسی بشر خصوصیت قاعده آمره را کسب کرده و مقبولیت جهانی یافته‌اند؛ لذا در صورت تعارض قطعنامه‌های شورای امنیت با مقررات مربوط به حقوق بشر که دارای خصیصه آمره می‌باشند، دیگر ماده ۱۰۳ نمی‌تواند کارساز باشد. لاترباخت در این خصوص با مسئله اعمال تحریم تسلیحاتی به منطقه یوگسلاوی سابق به‌موجب قطعنامه (۱۹۹۱) ۷۱۳ شورای امنیت اشاره می‌کند و یادآور می‌شود چون یکی از آثار تحریم تسلیحاتی به‌موجب این قطعنامه کمک و مساعدت به صرب‌ها در سیاست پاک‌سازی قومی بود؛ لذا از این حیث این قطعنامه مغایر با یک قاعده‌ی آمره حقوق بین‌الملل یعنی منع نسل‌کشی بوده است.

نادیده گرفتن قواعد آمره در فرایند پذیرش معاهدات بین‌المللی آن‌ها را بی اعتبار می‌سازد. بنابراین قطعنامه‌های متضمن تحریم پذیرفته شده توسط شورای امنیت که به خلاف بر قواعد آمره حقوق بین‌الملل می‌باشند کان لم یکن در نظر گرفته می‌شوند (نژندی منش، ۱۳۸۵، ۸) و کشورها می‌توانند به قطعنامه مزبور اعتراض، کرده یا از اجرای آن خودداری ورزیده و یا «بررسی قضایی آن را از دیوان بین‌المللی دادگستری بخواهند (اوراخ‌لاشویلی، ۲۰۰۵، ۶۷)؛ مگر اینکه، یک قطعنامه شورا که موجب نقض قواعد آمره می‌گردد و در واقع از قواعد آمره عدول کرده است، بخواهد با استفاده از سیستم سازمان ملل متحد، یک رژیم حقوقی

جدید را از طریق یک قطعنامه خلاف قواعد آمره، ایجاد نماید. در نتیجه، ماهیت قاعده آمره به گونه‌ای است که نه تنها دولتها بلکه سازمانهای بین‌المللی و ارکان آنها نیز نمی‌توانند این قواعد را نادیده بگیرند قطعنامه متضمن نقض یک قاعده آمره فاقد هر گونه اثر حقوقی است و هر کشوری می‌تواند به بطلان مطلق چنین قاعده‌ای استناد نماید رضایت دولت مخاطب چنین قطعنامه‌ای نیز نمی‌تواند به کالبد مرده چنین قطعنامه‌ای روح ببخشد.

یکی از شرایط بسیار مهم که در ماده ۵۰ طرح مسئولیت بین‌المللی دولتها برای اقدامات متخلفانه بین‌المللی مصوب ۲۰۰۱ م به آن اشاره شده است رعایت قواعد آمره حقوق بین‌الملل است. به هیچ وجه دولتی نمی‌تواند برای جلوگیری از نقض حقوق بین‌الملل، قواعد آمره حقوق بین‌الملل را نقض کند. در این پیش نویس بر خلاف پیش نویس اول، کمیسیون حقوق بین‌الملل اقدام به فهرست کردن قواعد آمره نکرده است و لذا دست دولتها را باز گذاشته است. این به نفع کشورهای کوچک می‌باشد که برخی از قواعدی را که احتمالاً هنوز تبدیل به قاعده آمره نشده‌اند، به عنوان قاعده آمره تلقی بکنند و جلوی نقض آن را در چهار چوب اقدامات متقابل بگیرند (ممتاز، ۱۳۷۸، ۱۸).

بر اساس همین ماده، دولتها نمی‌توانند برای جلوگیری از نقض حقوق بین‌الملل، حقوق اولیه بشر و ترتیبات حقوق بشر دوستانه را نقض کنند و این دو محدودیت، الهام گرفته از ماده ۶۰ کنوانسیون وین (۱۹۶۹) در مورد حقوق معاهدات است که در آن جا هم گفته شده به هیچ وجه نمی‌توان این گونه ترتیبات را که در معاهدات آمده، به طور یکجانبه فسخ نمود. بدین ترتیب اگر تحریم

بند دوم از ماده یک منشور مستلزم آن است که تحریم‌ها یا هر اقدام دیگر شورای امنیت بر مبنای احترام به اصول تساوی حقوق و خودمختاری ملل باشند بند سوم ماده یک بر همکاری بین‌المللی در حل معضلات بین‌المللی و بر ارتقا و تشویق احترام به حقوق بشر تأکید می‌نماید.

این اصول دامنه اقدامات شورای امنیت در ارتباط با تحریم را محدود می‌کند به گونه‌ای که شورای امنیت نمی‌تواند دخالت حقوق بشر در رژیم تحریم‌های خود را نادیده بگیرد و باید همواره حقوق بشر مردم کشورهای تحت تحریم را مدنظر داشته باشد (طباطبایی، ۱۳۷۹، ۲۱۱).

طبق بند یک ماده ۲۴ منشور که به منظور تأمین اقدام سریع و مؤثر از طرف ملل متحد اعضای آن مسئولیت اولیه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را به شورای امنیت واگذار می‌نماید و مراقبت می‌کنند که شورای امنیت در اجرای وظایفی که به موجب این مسئولیت بر عهده دارد از طرف آن‌ها اقدام نماید (موسی‌زاده، ۱۳۹۰، ۴۲۱). مورد دیگر وظیفه‌ای است که طبق بند ۳ ماده ۲۴ بر عهده شورای امنیت گذاشته شده است، یعنی ارائه گزارشات سالانه و در صورت لزوم گزارش‌های خاص که باید برای بررسی به مجمع عمومی تقدیم گردد می‌توان گفت وظیفه‌ای طبق این ماده بر عهده شورای امنیت گذاشته شده در حقیقت یک نوع محدودیت نظارتی می‌باشد که از طریق مجمع عمومی بر اعمال شورای امنیت صورت می‌گیرد (صیقلانی، ۱۳۸۹، ۶۷).

طبق بند (۷) ماده ۲، منشور شورای امنیت نمی‌تواند در اموری که ذاتاً در صلاحیت داخلی کشورهاست مداخله نماید. همچنین شورای امنیت حتی در مواقعی که بر اساس فصل هفتم منشور

اقتصادی صورت گرفته به گونه‌ای باشد که اصل حاکمیت کشورها بر منابع طبیعی که یک قاعده آمره می‌باشد را نقض نماید تحریم مذکور نامشروع خواهد بود (زمانی، ۱۳۷۷، ۳۰۱). همچنین اعمال تحریم‌ها اگر به حق توسعه به عنوان یکی از حقوق اساسی بشر لطمه وارد کند، از دیدگاه حقوق بین‌الملل نامشروع خواهد بود. از سوی دیگر بر اساس ماده ۵۰، دولتی که می‌خواهد به اقدامات متقابل متوسط شود به هیچ وجه نمی‌تواند تعهدات مربوط به حل و فصل اختلافات را نادیده بگیرد؛ یعنی اگر بین دولت خاطی و دولتی که از نقض حقوق بین‌الملل متضرر شده ترتیباتی برای ارجاع اختلاف به روش‌های الزام آور حل و فصل اختلافات وجود داشته باشد، بایستی قبل از توسل به اقدام متقابل، اختلاف را به این مراجع ارجاع دهد.

۵-۲-۱-۲. محدودیت‌های شورای امنیت به موجب قواعد خاص منشور ملل متحد

محدودیت‌های شورای امنیت را قبل از هرگونه اقدامی باید نخست در عهدنامه تأسیس سازمان، یعنی منشور سازمان ملل متحد جستجو کرد. همان‌طور که می‌دانیم پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر و علایق بشردوستانه و تأمین صلح و امنیت بین‌المللی از اهداف و مقاصد مهم سازمان ملل متحد می‌باشد (صیقلانی، ۱۳۸۹، ۶۶).

بند یک از ماده یک منشور اقتضاء دارد که تحریم‌ها یا دیگر اقداماتی که شورا برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی اتخاذ می‌نماید بر اساس اصول عدالت و حقوق بین‌الملل باشند؛ بنابراین تحریم‌ها باید مورد ارزیابی قرار گیرند تا ناعادلانه نبوده و ناقض حقوق بین‌الملل نباشند.

ارزیابی بر اساس ماده ۳۹ اختیار نام بوده و قابل بررسی قضایی نیست (عمادی، ۱۳۹۱، ۱۴۲-۱۴۱).

ماده ۵۵ منشور سازمان ملل محدودیت‌های حقوق بشری مندرج در بند ۳ ماده یک را مورد تأکید قرار می‌دهد که اشعار می‌دارد سازمان ملل باید موارد ذیل را ارتقا دهد: (۱) بالا بردن سطح زندگی، فراهم ساختن کار برای حصول شرایط ترقی و توسعه در نظام اقتصادی و اجتماعی. (۲) حل مسائل بین‌الملل اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و مسائل مربوط به آن‌ها و همکاری بین‌المللی فرهنگی و آموزش. (۳) احترام جهانی و مؤثر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس و زبان یا مذهب. بنابراین تحریم‌های سازمان ملل که سطح زندگی اقتصادی را پائین آورده مشکلات بهداشتی ایجاد نموده و محل رعایت حقوق بشر باشند ماده ۵۵ منشور را نقض می‌نمایند.

۵-۲-۱-۳. محدودیت شورای امنیت به موجب قواعد حقوق بشر

«احترام به حقوق بشر از جمله محدودیت‌های اساسی بر حق توسل به اقدامات متقابل به شمار می‌رود، افراد مقیم در یک کشور نباید به این دلیل که رهبران‌شان قواعد مربوط به صلح و امنیت بین‌المللی را نقض کرده‌اند، از حقوق اساسی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود محروم گردند. همچنین مجمع عمومی سازمان ملل متحد در اصول اساسی حمایت از جمعیت غیر نظامی در مخاصمات مسلحانه تصریح نموده: تعهد به احترام به حقوق بشر یک قاعده عرفی حقوق بین‌الملل می‌باشد که با تفسیر موسع و به طریق اولی به اقدامات اجرایی غیر نظامی نیز تسری می‌یابد» (ضیاء بیگدلی، ۱۳۸۲، ۱۰۳-۱۰۲).

عمل می‌کند لازم است قبل از اتخاذ تدابیر قطعی از قبل وجود تهدید و نقض صلح یا عمل تجاوز را احراز کند و پس از این مرحله توصیه‌هایی را برای طرفین در نظر بگیرد؛ و اگر توصیه مؤثر واقع نشد در این صورت است که می‌تواند به ترتیب اقدامات غیر قهری و در صورت عدم موفقیت آن‌ها اقدامات قهری که شامل اقدامات نظامی بر طبق ماده ۴۲ منشور است را اعمال نماید.

ماده ۳۹ منشور سازمان ملل به شورای امنیت اجازه می‌دهد تنها در صورت احراز تهدید علیه صلح، نقض صلح، یا عمل تجاوز از ماده ۴۱ آن منشور برای حفظ و اعاده صلح و امنیت بین‌المللی استفاده نماید. در نتیجه، تحریم‌ها تنها زمانی می‌توانند علیه یک دولت اعمال شوند که آن دولت یا یک بازیگر غیردولتی قادر به تهدید صلح و امنیت بین‌المللی بوده یا در عمل در حال تهدید صلح و امنیت بین‌المللی باشد.

همچنین تهدید نباید بر مبنای انگیزه‌های سیاسی پنهانی احراز شود باید تهدید جدی و واقعی علیه صلح و امنیت بین‌المللی برای اعمال تحریم وجود داشته باشد و انگیزه اعمال آن ملاحظات سیاسی و داخلی یک یا گروهی از دولت‌ها نباشد؛ اما متأسفانه در عمل اعضای شورای امنیت وجود تهدید را بر مبنای منافع و اولویت‌های سیاست خارجی خودشان احراز می‌نمایند.

در مباحث بین‌المللی در خصوص این که آیا اختیارات شورای امنیت برای احراز تهدید بر اساس اصل ۳۹ منشور را می‌توان محدود کرد نظرات متفاوتی ابراز شده است. برخی معتقدند که شورای امنیت اختیارات محدودی برای احراز تهدید علیه صلح دارد (صیقلانی، ۱۳۸۹، ۶۸)، در حالی که برخی دیگر معتقدند که اختیارات شورای امنیت برای

کشورها مسئولیت اولیه برای ایجاد شرایط مطلوب به منظور تحقق حق مزبور، از جمله وظیفه تدوین سیاستهای توسعه بین‌المللی را برعهده دارند. پس به طور کلی حق توسعه به معنای ارتقای مستمر کل جامعه و نظام اجتماعی به سوی زندگی بهتر یا انسانی‌تر است. براین اساس سه ارزش اصلی حق بر توسعه عبارتند از: الف: معاش زندگی (تأمین نیازهای اساسی؛ ب اعتماد به نفس عزت نفس و ج آزادی از قید بردگی قدرت انتخاب) (هکی، ۱۳۸۹، ۱۷۸-۱۷۶).

علاوه بر این، حق بر بهداشت از جمله حقوق مهم بشر است که تحت تاثیر تحریم‌های اقتصادی کاملاً آسیب‌پذیر است. اعلامیه جهانی حقوق بشر در بند ۱ ماده ۲۵ خود حق هر کس در داشتن زندگی مناسب برای تأمین سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش در برخورداری از مواردی همچون مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری می‌داند با در نظر گرفتن تفاوت‌های ژنتیکی و شیوه انتخابی زندگی افراد و همچنین میزان درک علمی و حداکثر منابعی که یک دولت در اختیار دارد، حق بر بهداشت، حق برخورداری از بالاترین استاندارد قابل حصول در زمینه سلامت جسم و روان می‌باشد (دیوید و لویز، ۲۰۰۲). این حق در بردارنده آزادی‌هایی همانند حق کنترل بر سلامت و جسم و حقوقی چون برابری در دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی می‌باشد حق بر بهداشت متشکل از دو جزء اصلی می‌باشد: شرایط زندگی سالم؛ و مراقبت‌های بهداشتی (سالگادو، ۲۰۰۵، ۱۶) کمینه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، برداشت موسعی از حق بر بهداشت را پذیرفته است که بر اساس آن: «حق بر بهداشت حقی فراگیر می‌باشد که نه تنها به مراقبت بهداشتی و درمانی به موقع و مناسب دلالت می‌کند بلکه همچنین به عوامل

«منشور سازمان ملل متحد به‌ویژه در مواد ۵۵ و ۵۶ به‌روشنی به پیشبرد و تشویق احترام به حقوق بشر، استانداردهای بالاتر، زندگی اشتغال کامل و شرایط پیشرفت و توسعه اقتصادی و اجتماعی و احترام جهانی برای رعایت حقوق بشر اشاره دارد. ماده ۵۶ منشور ملل متحد به تعهد همه اعضا برای دستیابی به اهداف مندرج در ماده ۵۵ اشاره می‌کند ماده ۶۲ منشور ملل متحد به شورای اقتصادی و اجتماعی مأموریت داد توصیه‌هایی به هدف ترویج احترام و رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه ارائه کند که در نتیجه کمیسیون حقوق بشر تأسیس گردید و در نهایت در سال ۲۰۰۶ جای خود را به شورای حقوق بشر واگذار کرد. به‌علاوه تعداد بی‌شماری از کنوانسیون‌ها و معاهدات حقوق بشری در درون سیستم سازمان ملل مورد مذاکره و تصویب قرار گرفته‌اند از نظر فنی، شورای امنیت مانند دولت‌ها عضو این معاهدات نیست ولی هر یک از این معاهدات درواقع تفسیر و تبیین دیدگاه‌های حقوق بشری منشور هستند که این امر شورای امنیت را از طریق ماده ۲۴ منشور به اصول این معاهدات متعهد می‌نماید» (عمادی، ۱۳۹۱، ۱۲۲).

مقوله حق توسعه یک از موضوعات مهم حقوق بشر می‌باشد (شاو، ۲۰۰۸، ۳۰۱) در سال ۱۹۸۶، مجمع عمومی سازمان ملل متحد، اعلامیه حق بر توسعه را به تصویب رساند (عمادی، ۱۳۹۱، ۱۲۳). این سند در ماده ۹، خود تأکید مجددی بر وابستگی متقابل و تقسیم ناپذیر همه انواع حقوق بشر می‌نماید و به دنبال ارائه چارچوبی برای طیف وسیعی از موضوعات می‌باشد. به موجب ماده ۱ قطعنامه مزبور حق توسعه، یک حق بشری انکارناپذیر برای همه نوع بشر به منظور مشارکت و بهره‌مندی از توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی می‌باشد، در حالی که طبق بند ۳ و ۴ این قطعنامه،

اساسی مرتبط با بهداشت و درمان، مانند دسترسی به آب سالم و قابل شرب و بهداشتی مناسب مصرف کافی مواد غذایی سالم تغذیه و مسکن، شرایط زیستی و کاری سالم و دسترسی به آموزش و پرورش و اطلاعات مرتبط با بهداشت، از جمله در مورد سلامت جنسی و باروری مشارکت مردم در اتخاذ تمامی تصمیمات مرتبط با بهداشت در سطح جامعه ملی و بین‌المللی یکی از مهمترین جنبه‌های این حق می‌باشد».

سازمان بهداشت جهانی در خصوص تحریم‌های فراگیر شورای امنیت علیه عراق اعلام داشت که به دلیل آثار کلی تحریم‌ها بر خدمات بهداشتی عراق که در شرف فروپاشی است، میزان بیماری روبه افزایش است. بخشی از نقصها به جهت کمبود شدید لوازم پزشکی و فروپاشی سیستم‌های حیاتی کشور ناشی از محاصره اقتصادی عراق می‌باشد براساس گزارشی از سازمان ملل در ۱۹۹۷، بیش از ۱/۲ میلیون نفر به دلیل کمبود خدمات پزشکی در طول هفت سال تحریم تجاری سازمان ملل علیه عراق مرده‌اند (طباطبائی، ۱۳۷۹، ۸۰). باید گفت نقض حق بر بهداشت توسط تحریم‌ها، موجب نقض حق حیات می‌گردد که شورا ملزم به رعایت آن در قطعنامه‌های خود به عنوان یک قاعده آمره می‌باشد.

۵-۲-۱-۴. محدودیت شورای امنیت به موجب قواعد حقوق بشر دوستانه

«ماده ۲۳ کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹ در خصوص حمایت از اشخاص غیرنظامی در زمان جنگ ماده بسیار مهمی است که به اصرار کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در این کنوانسیون گنجانده شد پروتکل‌های مورخ ۱۹۷۷ الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو آن‌ها را تکمیل نموده است مطابق

ماده ۲۳ کنوانسیون چهارم ژنو دولت‌های عضو مکلف‌اند عبور آزادانه کلیه محموله‌های دارویی و بهداشتی را که برای ساکنان غیرنظامی و دشمن حمل می‌شوند تأمین نمایند. همین تعهد در مورد مواد غذایی ضروری و پوشاک غذای تقویتی مخصوص کودکان زیر ۱۵ سال زنان باردار و زنانی که تازه وضع حمل نموده‌اند وجود دارد دامنه شمول این ماده فقط افراد آسیب‌پذیر جامعه را شامل می‌شود. لیکن ماده ۵۴ پروتکل شماره یک الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ با بیان این مطلب که استفاده از حربه قحطی به‌عنوان یک روش جنگی علیه غیرنظامیان ممنوع است، این حمایت را به کل جمعیت غیرنظامی ساکن در سرزمین اشغال‌شده تسری می‌دهد» (شایگان، ۱۳۹۰، ۱۸۶). «در ماده ۴ این پروتکل رساندن مواد غذایی و دارو و نیز تدارک پوشاک و وسایل استراحت و سرپناه ضروری را به‌منزله مقتضیات ضروری برای بقای جمعیت قلمداد کرده است. با این وصف بر طبق این مقررات وظیفه دولت‌های عضو کنوانسیون چهارم ژنو یا پروتکل الحاقی به تأمین عبور آزاد مشروط به آن است که این کمک‌ها به دست گروه‌هایی از غیرنظامیان که ذی‌حق هستند برسد شکی نیست که هدف از تعهد به تضمین تدارک مواد غذایی و دارو برای ساکنان غیرنظامی تداوم حق حیات آن‌هاست» (نعمتی، ۱۳۸۸، ۸۳-۸۲).

حال سؤالی که در اینجا به نظر می‌رسد این است که مبنای قواعد حقوق درگیری‌های مسلحانه و اعطای چنین حمایت‌های مهمی که در کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو گنجانده شده چیست؟ به نظر می‌رسد که مبنای این قواعد ریشه در اعلامیه جهانی حقوق بشر دارد حق حیات به‌عنوان یک حق اساسی و ذاتی بشری در اعلامیه جهانی

حقوق بشر قلمداد شده و ماده ۴ این کنوانسیون هیچ‌گونه تخطی از آن را مجاز ندانسته است لیکن آنچه در اعلامیه جهانی حقوق بشر به‌عنوان یک حق ذاتی بشری آورده شده است نوآوری نمی‌باشد جای تردید باقی نمی‌ماند که شورای امنیت با توجه به ویژگی عام الشمول بودن این قواعد موظف است در زمان تصویب تحریم‌های اقتصادی این قبیل موازین بین‌المللی بشردوستانه را مورد ملاحظه قرار دهد. همچنین با توجه به این ویژگی عام الشمول بودن برخی از مقررات حقوق بشردوستانه لازم است شورای امنیت برای محدود کردن آثار ناخواسته و جانبی و غیرضروری تحریم‌های اقتصادی خود همواره معیارهای، ضرورت تناسب و تفکیک میان رزمندگان و غیر رزمندگان را که در حقوق مخاصمات مسلحانه لازم‌الاجرا می‌باشند در نظر بگیرند. موضع‌گیری شورای امنیت و رویه‌ای که شورای امنیت در اعمال تحریم‌ها بر طبق ماده ۴۱ منشور در پیش گرفته است بیانگر آن است که شورای امنیت از ضرورت انطباق اقدامات خود با ملاحظات بشردوستانه آگاه است. از این رو معمولاً در اغلب قطعنامه‌های صادره در خصوص تحریم‌ها ضروریات دارویی و غذایی را از شمول تحریم‌ها مستثنی نموده است و بنابراین اتخاذ این رویه از جانب اعضای شورای امنیت خود مبین محدود شدن اختیارات شورای امنیت و افزایش استثنائات وارد بر شمول تحریم‌های اقتصادی می‌باشد. «به‌طور بالقوه تحریم‌ها می‌توانند مخرب‌تر از جنگ باشند. اجازه دادن به بازیگران یک‌جانبه یا چندجانبه اعمال تحریم‌های اقتصادی بدون توجه به صدمات جانبی آن‌ها به اهداف بنیادین حقوق بشردوستانه بین‌المللی آسیب وارد می‌سازد همچنین تحریم‌های اقتصادی تنها زمانی می‌توانند

استفاده شوند که قادر به تمایز بین نظامیان و غیرنظامیان باشند» (عمادی، ۱۳۹۱، ۱۵۰-۱۴۸).

همچنین به موجب بند ۱ ماده ۵۴ پروتکل الحاقی اول، گرسنه نگاه داشتن جمعیت غیر نظامی به عنوان یک روش جنگی ممنوع می‌باشد ماده ۱۴ پروتکل الحاقی، دوم همچنین ایجاد قحطی بین شهروندان به عنوان یک وسیله رزمی را ممنوع ساخته است؛ همین طور به موجب ماده مذکور، حمله کردن، تخریب، منتقل کردن یا جابه‌جا کردن بی فایده اموال ضروری برای بقاء جمعیت غیر نظامی همانند مواد غذایی، مناطق کشاورزی مختص تولید، مواد خوراکی، محصولات، حیوانات اصلی، تأسیسات آب آشامیدنی و عمل آبرسانی را ممنوع ساخته است. کمیسیون حقوق بشر در مورخ ۱۷ آوریل ۲۰۰۰ قطعنامه راجع حق بر غذا تأیید کرد که گرسنگی، جریحه دار کردن و نقض کرامت انسانی است».

«به عقیده برخی از صاحب نظران، مقررات مزبور در اجرای اقدامات قهری شورای امنیت نیز کاربرد دارند، زیرا در حال که، هرگونه ایجاد گرسنگی برای مردم عادی در خلال مخاصمات مسلحانه که ممکن است در زمان کوتاهی جریان داشته باشد، ممنوع می‌باشد، این ممنوعیت را می‌توان به برنامه‌های تحریم که گاه سالها به طول می‌انجامد و جمعیت وسیعی از مردم یک کشور را با قحطی و گرسنگی مواجه می‌سازد تعمیم داده» (فرخ سیری، ۱۳۸۷، ۵۶).

علاوه بر موارد پیش گفته می‌توان این معیار را نیز اضافه کرد که شورای امنیت در هنگام پذیرش قطعنامه‌های متضمن تحریم باید به آن توجه داشته باشد. این معیار عبارت است از تفکیک بین مردم و دولت مقررات لاهه راجع به قواعد و عرفهای

جنگ‌های زمینی (۱۹۰۷) در ماده ۵۰ خود مقرر می‌دارد «که هیچ گونه مجازاتی اعم از مالی و غیر آن علیه گروهی از مردم به دلیل رفتار افرادی که آن گروه نمی‌توانند مشترکاً و منفرداً مسئول اقدامات آنها قلمداد گردند اعمال نخواهد شد». در این مورد کمیته حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل در تفسیر کلی ۱۲ دسامبر ۱۹۹۷ خود عنوان می‌کند که افراد مقیم در یک کشور نباید به این دلیل که رهبرانشان قواعد مربوط به صلح و امنیت بین‌المللی را نقض کرده‌اند از حقوق اساسی اقتصادی اجتماعی و فرهنگی خود محروم گردند». (کچلر، ۱۹۹۹، ۶۷).

بند ۳ ماده ۸۷ کنوانسیون سوم ژنو ۱۹۴۹ و بند ۱ ماده ۳۳ کنوانسیون چهارم ژنو نیز مجازات جمعی را ممنوع اعلام کرده‌اند. «تحریم‌ها مغایر با مجازات جمعی هستند که در حقوق بین‌الملل منع شده است. در حقیقت خطاکار و مجرم دولت است؛ اما شهروندان بی گناه نیز باید متحمل مجازات شوند. مجازات‌های جمعی همچنین به موجب شق د ماده ۴ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیونهای ژنوه و حقوق بین‌الملل بشر منع شده‌اند. در نهایت پذیرش جرم بین‌المللی دولت می‌تواند تا حدی مانع از کاهش آثار تحریم‌ها شود. اگر در حقوق بین‌الملل این پدیده پذیرفته شود آن وقت دیگر هر کسی خود تاوان فعل یا ترک فعل خود را خواهد دید و شهروندان مجبور نیستند تاوان ندانم کاری‌های دولتمردان را پس دهد.

«آندره کسلف» وزیر خارجه روسیه نیز در یکی از جلسات شورای امنیت با اشاره به تحریم‌ها علیه عراق بیان نمود که چنین مجازات‌هایی به منظور تنبیه مردم وضع شده‌اند، آن‌ها باید علیه سیاستمداران جهت گیری شوند... مجازات‌ها نباید

کسانی را تنبیه کنند که توانایی ناچیزی در تصحیح وضعیت‌ها دارند و باید چارچوب روشن نوع دوستانه در این زمینه ایجاد گردد». (نژندی منش، ۱۳۸۵، ۸).

آثار منفی تحریم‌ها در عراق و انعکاس آن در جامعه بین‌المللی سبب گردید تا تلاش‌های متعددی در جهت ممانعت یا کاهش تأثیر تحریم‌ها بر مردم غیر نظامی کشور مورد نظر صورت گیرد. در این راستا دبیر کل سازمان ملل اعلام می‌دارد که «من با این نظر که به عنوان یک اجماع بین کشورهای عضو ظاهر شده است موافقم که طراحی و اجرای مجازات‌های شورای امنیت باید ترقی پیدا کند شورای امنیت در مورد تحریم‌ها به بحث پرداخته و در نتیجه یک گروه کاری تأسیس نمود تا توصیه‌های کلی را در جهت توسعه تأثیر تحریم‌ها به شورا ارائه دهد. یکی از راه‌های پیشنهادی در تحقق اهداف فوق، اعمال «تحریم‌های هوشمند یا هدفمند» می‌باشد (طباطبائی، ۱۳۷۹، ۸۸). کوفی عنان، در مناسبت‌های مختلف ضمن ابراز نگرانی از وضعیت مردم عادی از تحریم‌ها به لزوم بازنگری در اعمال تحریم تأکید نمود و بیان داشت که «مجازات‌ها که اغلب در مضیقه گذاشتن حاکمان مقصر ناموفق بوده‌اند و آسیب‌های غیر ضروری فراوانی را بر مردم بی گناه وارد ساخته‌اند باید بهتر هدف گیری شوند. تحریم‌های هوشمند یا هدفمند مبین جهشی در رویه شورا در اعمال تحریم‌ها می‌باشد. بدین ترتیب شورا تصمیم خود را براساس اصل وحدت دولت که مستلزم اعمال تحریم‌ها علیه این دولت است استوار نمی‌سازد و می‌تواند حجاب دستگاه دولتی را کنار بزند و به تصمیم گیرندگان سیاسی و نظامی دولت مورد نظر اجازه ندهد که در پشت وحدت صوری دولت پنهان شوند (شایگان، ۱۳۹۰، ۱۸۳). تحریم‌های هوشمند یا هدفمند از

جهت رعایت اصل تفکیک نسبت به تحریم‌های فراگیر، کارآیی بیشتری دارند. زیرا تحریم‌های فراگیر برخلاف تحریم‌های هوشمند، بنا به ماهیتشان اجازه تفکیک میان مردم عادی و دولت یا یک نهاد خاص دولتی که سیاستشان می‌تواند تحت تأثیر تحریم‌ها قرار گیرد را نمی‌دهند. به نظر می‌رسد تحریم‌های فراگیر، مردم عادی را به صورت گروگان‌هایی در دست کسانی که اقدامات قهری را اجراء می‌نمایند، در می‌آورند؛ لذا اصل تفکیک بین مردم و دولت و منع مجازات دسته جمعی در تحریم‌های فراگیر شورا معنایی ندارد.

۶. نتیجه

شورای امنیت به عنوان یکی از ارکان اصلی ملل متحد و به عنوان یک عنصر اجتماع بین‌المللی در وضع و اجرای تحریم‌های اقتصادی، مأخوذ و متعهد به قواعد بین‌المللی می‌باشد. از جمله این قواعد می‌توان به مقررات مربوط حقوق بین‌الملل عام (از جمله قواعد آمره)، مقررات و قواعد ذیربط منشور (از جمله رعایت اصول حاکم بر سازمان)، مقررات حقوق بشر (از جمله حقوق بنیادین افراد انسانی) و حقوق بشر دوستانه اشاره کرد. پراستفاده‌ترین تحریم‌ها، تحریم اقتصادی است که از سوی سازمان ملل توسط شورای امنیت اتخاذ می‌شود؛ و در دوران معاصر از آغازگران تحریم اقتصادی در سطح جهان آمریکا می‌باشد و همچنین تحریم‌های همه‌جانبه آسیب‌پذیرترین اقشار کشور مورد تحریم، آثار گسترده‌ای دارد؛ بنابراین شورای امنیت تحریم‌های هدفمند را جای تحریم‌های جامع قرار داده است. سازمان ملل متحد در زمینه صلح و امنیت بین‌المللی مسئولیت اولیه را طبق ماده ۲۴ منشور به شورای امنیت واگذار کرده است. شورای امنیت نیز در برابر ناقضان صلح و امنیت بین‌المللی از روش مسالمت‌آمیز طبق فصل

ششم استفاده می‌کند و اگر روش مسالمت نتیجه نداد یا تهدید به‌صورت ناگهانی اتفاق افتاد طبق فصل هفتم اقداماتی را علیه نقض‌کنندگان صلح و امنیت بین‌المللی انجام می‌دهد. شورای امنیت دو نوع صلاحیت را دارا می‌باشد که عبارت‌اند از ۱- صلاحیت احراز تهدید یا نقض صلح ۲- صلاحیت اقدام پس از احراز تهدید یا نقض صلح. بنابراین مسئله حدود صلاحیت شورای امنیت مطرح‌شده است که برخی به نامحدود بودن و برخی به محدود بودن صلاحیت شورای امنیت معتقدند صلاحیت شورای امنیت به‌موجب مواردی از جمله موارد مقرر در منشور و خارج از منشور که عبارت‌اند از مقررات حقوق بشر، مقررات بین‌الملل بشردوستانه قواعد آمره و محدودیت‌های سیاسی محدود می‌شود. اعمال تحریم‌ها به منظور ایجاد و حفظ صلح و امنیت در جهان است و این چیزی است که حقوق بین‌الملل آن را دنبال می‌کند. اگر اعمال تحریم مقررات و قواعد حقوق بین‌الملل و حقوق بشر را نقض کند، تحریم ضمانت اجرای قواعد حقوق بین‌الملل نیست بلکه می‌توان اجرای چنین تحریمی را تجاوز به حقوق یک ملت و نقض مقررات جامعه جهانی محسوب نمود. نتیجه چنین اعمالی موجب کمرنگی یا بی اعتباری قوانین بین‌المللی می‌شود و این امر به صلاح جامعه جهانی نیست. همچنین بایستی قواعد آمره حقوق بین‌الملل عام در زمان اعمال تحریم‌های اقتصادی نیز در نظر گرفته شود که مهمترین قاعده آمره، حق حیات ملت هاست و همانطور که می‌دانیم این واژه مفهومی گسترده دارد که شامل تحول حداقل کالاها و خدمات و امکانات بهداشتی و پزشکی است. قربانی کردن یک ملت در راستای اهداف استراتژیک یک ابرقدرت یا ائتلاف کشورها، آنطور که گاهی اوقات در شورای امنیت بنا می‌شود، با هر

طریق و روشی به لحاظ اخلاقی توجیه پذیر نیست. در نتیجه مهمترین اصول اخلاقی در اعمال تحریمها بایستی رعایت موازین حقوق بشر هنگام برنامه ریزی و اجرای تحریمها باشد. نادیده گرفتن این موارد همان چیزی است که از طبیعت و هدف اقدامات قهرآمیز فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد خارج است و اگر هدف از تحریمها، ضربه زدن به مردم یک سرزمین باشد تحریم بایستی به عنوان یک عمل غیر اخلاقی تلقی شود.

۷. سهم نویسندگان

کلیه نویسندگان به صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش، هیچگونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

منابع فارسی

- طباطبائی، سید احمد، «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه عراق و حقوق بشر دوستانه»، مجله مجتمع آموزش عالی قم، شماره ششم، ۱۳۷۹.
- عمادی، سید محسن، «تأثیر تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل متحد در بهره‌مندی از حقوق بشر»، فصلنامه سیاست خارجی، شماره اول، ۱۳۹۱.
- فرخ سیری، منصور، «مناسبات متقابل میان تحریم‌های اقتصادی و حقوق بین‌الملل بشر»، رساله دکتری حقوق بین‌الملل، به راهنمایی استاد سید قاسم زمانی، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۷.
- فلسفی، هدایت‌الله، «شورای امنیت و صلح جهانی»، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره هشتم، ۱۳۶۹.
- ممتاز، جمشید، «انطباق تحریم‌های شورای امنیت با حقوق بشر دوستانه بین‌المللی»، مجله سیاست خارجی، شماره چهارم، سال سیزدهم، ۱۳۷۸.
- موسی‌زاده، رضا، سازمان‌های بین‌المللی، چاپ هجدهم، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۰.
- نژندی‌منش، هیبت‌الله، «تحریم‌های اقتصادی و حقوق بین‌الملل بشر»، نشریه روزنامه اعتماد ملی، شماره هفتاد و هشتم، ۱۳۸۵.
- نعمتی، نیلوفر، «مشروعیت تحریم از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر تحریم‌های یک‌جانبه علیه ایران»،
- پیشوایی، مهدی، سیره‌ی پیشوایان، چاپ بیست و یکم، قم، مؤسسه‌ی امام صادق (ع)، ۱۳۸۸.
- جاسم، محمد حسین، تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم عجل‌الله تعالی فرجه الشریف، مترجم سید محمدتقی آیت‌اللهی، چاپ سوم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۵.
- زمانی، قاسم، «جایگاه قواعد آمره در میان حقوق بین‌الملل، مجله حقوقی بین‌المللی»، شماره بیست و دوم، بهار و تابستان ۱۳۷۷.
- صیقلانی، زینب، «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت و موازین حقوق بشر»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد علیرضا ظاهری، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۹.
- ضیاء بیگدلی، محمدرضا، کتاب حقوق جنگ (حقوق مخاصمات مسلحانه)، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۲.
- طباطبائی، سید احمد، «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه عراق و حقوق بشر دوستانه»، مجله مجتمع آموزش عالی قم، شماره ششم، ۱۳۷۹.
- طباطبائی، سید احمد، «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه عراق و حقوق بشر دوستانه»، مجله مجتمع آموزش عالی قم، شماره ششم، ۱۳۷۹.

- پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد فریده شایگان و مسعود اسلامی، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۸.
- هکی، فرشید، گفتمان حقوق بشر برای همه، چاپ اول، تهران، نشر موسسه مطالعات پژوهش های حقوقی، ۱۳۸۹.
- شایگان، فریده، «تحریم های هدفمند شورای امنیت و حق اشخاص هدف بر دادرسی منصفانه»، فصلنامه حقوق، شماره چهارم، ۱۳۹۰.
- منابع عربی**
- ابن ادريس، محمد بن احمد، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، جلد سی و پنجم، قم، موسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، ۱۴۰۱.
- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل أبی طالب علیهم السلام، جلد چهارم، چاپ اول، قم، انتشارات علامه، ۱۳۷۹.
- اصفهانى، ابوالفرج، الأغانی، جلد دوم، چاپ اول، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸.
- اصفهانى، ابوالفرج، مقاتل الطالبین، چاپ سوم، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۹.
- جزری، ابن اثیر، الكامل فی التاريخ، جلد پنجم، بیروت، دارالصادر، ۱۳۸۵.
- سلار، حمزه عبد العزیز، المراسم العلویة و الاحکام النبویة فی الفقه الامامی، جلد چهاردهم، قم، منشورات الحرمین، ۱۴۰۴.
- طوسی، محمد بن حسن، الخلاف، جلد ششم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۷.
- طوسی، محمد بن حسن، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، جلد شانزدهم، اصفهان، نشر معارف اهل بیت (ع)، ۱۳۴۲.
- علامه حلی، حسن بن یوسف، قواعد الاحکام، جلد سوم، قم، نشر جامعه مدرسین حوزه، ۱۴۱۳.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد اول، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۰۷.
- محقق حلی، جعفر بن حسن، شرایع الاسلام، جلد شانزدهم، تهران، نشر استقلال، ۱۴۰۸.
- مفید، محمد بن محمد، المقنعه، قم، موسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، ۱۴۱۰.
- مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، جلد دهم، چاپ سوم، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۸۱.
- مکارم شیرازی، ناصر، القواعد الفقهیة، جلد اول، قم، مدرسه امام امیر المؤمنین (ع)، ۱۴۱۱.
- نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، جلد چهل و یکم، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۹۴.
- یعقوبی، احمد بن اسحاق، تاریخ یعقوبی مع الوراق، جلد اول، قم، نرم افزار مکتبه الشامله، ۱۳۷۶.

منابع لاتین

- Blanca, Antonini, Security Council Resolutions under Chapter VII Design, second edition , out of place, press Implementation and Account abilities, 2009.
- David and Lopez, George A, Sanctions and the search for security challenges to UN action, second edition , out of place ,L. Rienner Publishers, 2002.
- K?chler, Hans, "Ethical Aspects of Sanctions in International Law The Practiceofthe Sanctions Policyand Human Rights", Vienna,InternationalProgress Organization(I.P.O),RESEARHPAPERS,No.25,1994.
- Orakhelashvili,Alexander, "TheActsoftheSecurityCouncil:Meaningand Standards of Review", Max Planck UNYB, No.11,2005.
- Salgado,Sebasti?o, Humanrights forhumandignity Aprimeroneconomic, social andculturalrights, second edition, United Kingdom, Amnesty International Publications, 2005.
- Shaw,MalcomN,International Law, Sixth edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی